
بسم الله الرحمن الرحيم

شرح جامع

تفسیر

«الهیات و معارف اسلامی علوم قرآن و حدیث»

(علوم قرآن و حدیث – علوم قرآنی– علوم حدیث – نهج البلاغه – تفسیر قرآن مجید)

مولف: معصومه طبیبی

انتشارات ارشد

پیشگفتار ناشر

خداوند بزرگ را شاکریم که فرصتی عنایت فرمود تا بتوانیم قدمی در جهت گسترش علم و فرهنگ کشور عزیزمان برداریم و مسیری هموار را در اختیار مخاطبان و داوطلبان علاقمند به ادامه تحصیل قرار دهیم. از آنجائی که درحوزه کتاب‌های درسی و کمک درسی کارشناسی ارشد کتاب‌های زیادی به رشته تحریر در آمده است با این حال وجود یک مجموعه جامع، دقیق، کامل و دارای رفرنس(منابع) مستند احساس می‌شود.

همیشه دغدغه داشتیم که ای کاش می‌شد تمامی منابع پراکنده و گاهاً دست نایافتنی کنکور در یک مجموعه به گونه‌ای جذاب و شیوا آماده می‌شد و همچنین سوالات دوره‌های قبل کنکور نیز به گونه‌ای تشریحی پاسخ داده می شدند، که خدشه‌ای بر آنها وارد نشود و خیال داوطلبان عزیز آنقدر آسوده باشد که اطلاعات مندرج در پاسخنامه‌ها را برای بهره‌گیری در آزمون خود بکار گیرند. این کار با یاری خداوند بزرگ و همکاری نخبه‌ترین دانشجویان و اساتید کشور در انتشارات ارشد هماهنگ گردید و در تمامی مقاطع تحصیلی از کاردانی به کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در حوزهٔ آزمون‌های سراسری – آزاد و پیام نور بسته‌های آموزشی شامل کتاب‌های بانک سوالات و کتاب‌های شرح جامع درس آماده گردید. در تهیه مجموعه‌های فوق‌الذکر از فارغ‌التحصیلان کارشناسی ارشد و دکتری که حائز رتبه‌های تک رقمی کنکور می‌باشند، استفاده کرده‌ایم، تا شما عزیزان بتوانید در راستای افزایش توان علمی خود در جهت نیل به مقصود خویش نایل آیید. بدون تردید می‌توان گفت که برای اولین بار در نظام آموزشی کشور مجموعه‌ای به این سبک عرضه می‌شود که در کیفیت و کمیت بی‌نظیر بوده و تمامی نیازهای دانشجویان و داوطلبان عزیز را پوشش می‌دهد. امید است که استفاده از این مجموعه عزیزان را در جهت موفقیت در آزمون یاری رسانده باشد. در پایان لازم به ذکر است که بی نقصی محض از آن خداوند متعال می‌باشد، بنا براین از تمامی خوانندگان و داوطلبان عزیز خواهشمندیم نظرات سازنده خود را در مورد این کتاب به سایت انتشارات ارشد اعلام نمایند تا ما را در جهت هر چه بهتر آماده کردن این محصولات یاری رسانند.

با تشکر

ناشـــــر

www.arshadbook. ir

فهرست مطالب

عنوان صفحه

پیشگفتار ناشر ۳

پیشگفتار مولف ۴

بخش اول: تاریخ تفسیر قرآن کریم

فصل اول: تاریخ تفسیر قرآن کریم (۱) ۹

فصل دوم: تاریخ تفسیر قرآن کریم(۲) ۲۱

فصل سوم: تاریخ تفسیر قرآن کریم (۳) ۲۹

بخش دوم: مبانی و روشهای تفسیر قرآن

فصل اول: ضرورت شناخت قرآن ۴۱

فصل دوم: وجوه شناخت قرآن - علل اختلاف در تفسیر قرآن – علل پیدایش اختلاف ۵۳

فصل سوم: تعریف عناوین کلی مبانی و روش‌های تفسیری ۵۹

فصل چهارم: تفسیر نقلی یا تفسیر به مأثور ۶۵

فصل پنجم: تفسیر به رأی ۶۹

فصل ششم: تفسیر رمزی – تفسیر اشاری – تفسیر شهودی ۷۱

فصل هفتم: تفسیر عقلی و اجتهادی ۷۳

فصل هشتم: تفسیر قرآن به قرآن ۷۵

فصل نهم: مقدمات و لوازم تفسیر ۷۷

بخش سوم: خلاصه تفسیر قرآن کریم

فصل اول: سوره جمعه ۸۱

فصل دوم: سوره مومنون ۸۹

فصل سوم: سوره اسراء ۱۲۳

فصل چهارم: سورهٔ انبیاء ۱۶۵

فصل پنجم: بخش نخست سوره بقره ۱۹۳

.فصل ششم: سوره یس ۲۶۹

فصل هفتم: سوره واقعه ..... ۳۰۱.

فصل هشتم: سوره اعلی ۳۲۵

فصل نهم: سوره طارق ۳۳۳

فصل دهم: سوره حجرات ۳۴۱

فصل یازدهم: سوره حج ۳۵۷

بخش اول

تاریخ تفسیر قرآن کریم

عناوین اصلی

- فصل اول: تاریخ تفسیر قرآن کریم(۱)
- فصل دوم: تاریخ تفسیر قرآن کریم (۲)
- فصل سوم: تاریخ تفسیر قرآن کریم (۳)

فصل اول

تاریخ تفسیر قرآن کریم (۱)

معنای لغوی تفسیر:

- از ریشه‌ی فَسْر به معنی کشف باطنی و معنوی
- از ریشه‌ی سَفْر به معنی کشف ظاهری و مادّی

معنای اصطلاحی تفسیر: علم فهم قرآن

کاربرد واژه‌ی تفسیر در قرآن کریم

- تفسیر: یک بار – به معنی شرح و بیان ← آیه ۳۲ فرقان
- کلمه «سفر» و مشتقات آن: ۱۱ مورد

کاربرد واژه‌ی تفسیر در روایات عامّه و امامیه:

بسیار فراوان – مانند احادیث مربوط به تفسیر به رأی.

چرا حضرت علی (ع) جابر را به علم وصف نمود، در حالی که خود در دانش بی‌نظیر است؟ زیرا جابر (به فرموده‌ی امـام) تفسیر آیه‌ی ۸۵ سوره مبارکه‌ی قصص را می‌داند← مراد از کلمه«معاد» در این آیه از نظر جابر: مکّه که خدا، پیامبر(ص) را بعد از هجرت به آنجا برمی‌گرداند.

تست

در آیهٔ شریفهٔ «و قالت الاعراب آمنا قل لم تؤمنوا و لکن قولوا اسلمنا» تفاوت ایمان و اسلام چیست؟ **(آزاد ۸۶)**

۱) ایمان امری عقلی و اسلام تسلیم قلبی است.

۲) اسلام خضوع کامل و ایمان تنها اعتقاد قلبی است.

۳) ایمان معنایی است قائم به قلب از قبیل اعتقاد و اسلام معنایی است قائم به زبان.

۴) ایمان و اسلام به یک معنا است.

گزینه «۳»

آیه ۱۴ حجرات

معنای لغوی تأویل:

از ریشه‌ی أول به معنی رجوع و بازگرداندن

آل الیه: رجع، آل عنه: ارتدّ، تأویل و تأوّل: تدبیر، تقدیر، تفسیر، تعبیر خواب.

شیخ طبرسی: تأویل به معنی به سرانجام رساندن.

راغب: تأویل به معنی برگرداندن چیزی به پایان، به دلیل آیه: «ذلک تأویل مالم تستطع علیه صبراً»

معنای اصطلاحی تأویل:

در نزد علمای متقدم:

- تأویل: تفسیر
- تأویل : مراد اصلی کلام

در نزد علمای متأخر: برگرداندن لفظ از معنی راجح به معنی مرجوح به شرط وجود قرائن و شواهد مؤیّد.

علامه طباطبائی: تأویل هر چیزی حقیقتی است که از آن سرچشمه می‌گیرد.

تست

۱- نظر علامه طباطبایی (ره) درباره حقیقت تأویل قرآن چیست؟ **(سراسری ۷۹)**

۱) حقایق خارجی
۲) متشابهات
۳) مدالیل لفظی
۴) مقاصد اصلی

گزینه «۱»

علامه طباطبایی در باب تاویل فرموده است: تاویل هر چیزی حقیقتی است که از آن سرچشمه می گیرد.

۲- تأویل در «تفسیر طبری» به کدام معنی استعمال شده است؟ **(سراسری ۸۰)**

۱) تفسیر
۲) خلاف ظاهر
۳) رجوع و بازگشت
۴) عاقبت امر

گزینه «۱»

از نظر طبری ، تاویل و تفسیر مترادف اند.

۳- واژهٔ «تأویل» نزد متکلمان و فقیهان به چه معنایی به‌کار می‌رود؟ **(سراسری ۸۶)**

۱) مرادف با تفسیر
۲) مرادف با مبیّن
۳) حمل لفظ بر معنای مرجوح
۴) حمل لفظ بر معنای راجح

گزینه «۳»

حمل لفظ بر معنای راجح ، همان تاویل است.

براساس آیات ۸۰-۷۷ سوره‌ی مبارکه واقعه، قرآن دو مقام دارد:

۱- مقام کتاب مکنون: فقط مطهرّون به آن دست می‌یابند← مطهرون به استناد آیه ۳۳ احزاب و اخبار متواتره، فقط پیامبر (ص) و اهل بیت اویند.

۲- مقام تنزیل: برای عموم مردم قابل فهم است.

آنچه را که در کتاب مکنون آمده است، پیامبر(ص) مطابق استعداد درک و فهم مخاطبان ارائه می‌فرمود: نحن معاشر الانبیاء نکلّم الناس علی قدر عقولهم.

کاربرد تأویل در قرآن: در ۷ سوره مانند ← ۷ آل عمران، ۵۹ نساء، ۵۳ اعراف، ۶ یوسف، ۱۰۰ یوسف.

↓ ↓ ↓

۱۶ آیه در مورد معاد(بازگشت) به معنی تعبیر خواب

واژه‌ی تأویل در روایات نیز به کار رفته است.

نظر برگزیده در مورد ریشه لغوی ترجمه: کلمه‌ی عربی –رباعی مجرد از ریشه‌ی ترجم- برگردان از زبانی به زبان دیگر (معنی مشهور).

ترجمان القرآن: لقب ابن عباس (چون قرآن را به همان زبان عربی شرح و تفسیر می‌کرد) – ترجمۀ القرآن یعنی مفسران و شارحان قرآن (تفسیر طبری).

انواع ترجمه: تحت اللفظی (کلمه‌به کلمه) – آزاد (روان).

نظرات در مورد جواز ترجمه قرآن:

۱- مخالفان: دلیل: نظم و معنی قرآن در ترجمه حفظ نمی‌شود و ترجمه نوعی فتنه‌انگیزی در دین است.

۲- موافقان (جایز و ضروری است) ← دلیل:

الف) اسلام مخصوص عرب نیست (با توجه به آیه «تبارک الذی نزّل الفرقان علی عبده لیکون للعالمین نذیراً».)

ب) ترجمه لازمه و پیش نیاز تبلیغ و رساندن هدایت و ارشاد قرآن است و این امر واجب است.

ج) خداوند امر به محال نمی‌کند. تبلیغ دین تکلیف است و وسیله آن زبان و ترجمه است.

د) ترجمه سوره فاتحه در زمان پیامبر(ص) توسط سلمان فارسی انجام شد (طبق نقل و حدیث) و او به پیامبر عرضه کرد.

تفاوت تفسیر و تأویل (نظرات گوناگون):

۱- ابو عبیده: تفسیر همان تأویل است. (تفسیر= تأویل)

۲- راغب اصفهانی: تفسیر اعم از تأویل – تفسیر: در الفاظ و در هر کتابی است، تأویل: در معانی و جملات و غالباً در کتب الهی است. (تفسیر > تأویل)

۳- ماتریدی: تفسیر: تعیین معنای قطعی لفظ – تأویل: ترجیح یکی از احتمالات بدون قطع و شهادت بر منظور خداوند از آن.

۴- ثعلبی: تفسیر: خبر دادن از دلیل مراد (بیان معنای لغوی لفظ)- تأویل: خبر دادن از حقیقت مراد (بیان معنای باطنی لفظ).

۵- قشیری: تفسیر فقط از روایت به دست می‌آید و تأویل با استنباط.

۶- علامه طباطبایی (با استناد به آیات ۴ زخرف، ۸۰ واقعه، ۷ آل عمران، ۷۹ واقعه، ۲۷ و ۲۶ جن): تفسیر و تنزیل: معنای روشن و تحت‌اللفظی آیه- تأویل: حقایق غیر محسوس قرآن که آیه به آن باز می‌گردد و فقط خدا و رسول (ص) و امامان معصوم(ع) به آن آگاه‌اند.

وجوب تفسیر ← تدوین و تفصیل تفاسیر (موضوع تاریخ تفسیر قرآن کریم).

تست

نظر علامه طباطبایی در مورد ارتباط تفسیر و تأویل چیست؟

۱) تفسیر و تأویل به یک معناست.

۲) تفسیر هم در کتب الهی به کار می‌رود و هم در کتب دیگر، بر خلاف تأویل که غالباً در کتب الهی به کار می‌رود.

۳) تفسیر بیان وضع لفظ به طور حقیقت یا مجاز است و تأویل بیان باطن لفظ است.

۴) تأویل بالاتر از تفسیر و تنزیل است، تفسیر درمعانی و مدلول‌های لفظی استعمال می‌شود، بر خلاف تأویل که مدلول الفاظ قرآن نیست.

گزینه «۴»

دلایل ضرورت تفسیر قرآن:

۱- قرآن، قانون اساسی همه عصرهاست، امّا حدود پانصد آیه از آن(آیات الاحکام) بیانگر کلیات احکام و قوانین عملی برای انسان است. روایات تفسیری پیامبر (ص) و ائمه(ع) در شناخت این مطالب و بسیاری از آیات و فهم آن‌ها دلیلی برلزوم آن است.

۲- قرآن را باید شناخت و حتی منکران و مخالفان آن باید بر انکار خود دلیل اقامه کنند. چون فصل الخطاب و معجزه جاویدان آخرین پیامبر است و لازمه‌ی شناخت آن، دانستن تفسیر و شرح و مفاهیم آن است.

۳- قرآن منبعی مطمئن در شناخت حقیقت جهان هستی، مبدأ و معاد است. زیرا ابزار شناخت موجود در انسان یعنی حسّ و عقل و قلب دارای قلمروی محدودند: «ما اوتیتم من العلم الّا قلیلاً».

۴- حتی خود عرب زبانان نیز در برخی موارد مراد آیات را نمی‌فهمیدند، به دلیل اختلاف لهجه‌ها و تفاوت اندیشه در مسلمانان صدراسلام. مانند حکایت ابن عباس درمورد معنای «فاطر السموات: خالقی که قبل از او خالقی نبوده و نیست.»

اولین مفسّر قرآن:

پیامبر اکرم(ص)← به گواهی قرآن، پیامبر (ص) مبیّن و معلّم اصلی قرآن است: « و أنزلنا الیک الذّکر لتبیّن للّناس» (۴۴/ نحل)

نمونه‌ای از تفسیر قرآن توسط پیامبر اکرم(ص):

الذین امنوا و لم یلبسوا ایمانهم بظلمٍ اولئک لهم الأمن و هم مهتدون: (۸۲ انعام)

↓

تفسیرظلم به شرک با توجه به آیه «یا بنیّ لا تشرک بالله انّ الشرک لظلم عظیم» (۱۳ لقمان)

با توجه به مثال فوق، رسول خدا(ص) عملاً روش تفسیر آیه به آیه را پایه‌گذاری فرمود.

نمونه دیگر از تفسیر قرآن توسط پیامبر اکرم (ص): المغضوب علیهم: یهود، الضالّین: نصاری

تفسیر قرآن در عصر صحابه:

* از نیمه دوم قرن اوّل هجری قوت بیشتری یافت، جنبه روائی و اثری داشت (جنبه‌ای از علم الحدیث)

* البته برخی از صحابه نیز دارای اجتهاد و روش ویژه خود در تفسیر بودند، لذا مکاتب تفسیری را بنیان نهادند. مانند ابن مسعود، ابن عباس که روش آن‌ها موافق تفسیر و تقریر پیامبر اکرم(ص) بوده است.

مفسّران مشهور از صحابه پیامبر (ص):

حضرت علی(ع) که از نظر شیعه اولین مفسر و بزرگ‌ترین آن‌ها بعد از پیامبر(ص) است و هرگز با سایر صحابه قابل مقایسه نیست.

مفسران مشهور از صحابه:

عبدالله بن عباس، عبدالله بن مسعود، ابی‌بن کعب، زیدبن ثابت ضحاک انصاری، جابربن عبدالله انصاری. پیامبر اکرم(ص) و امامان معصوم (ع) به سبب عصمت و علم غیب به حقایق آیات تکوین (ملکوت آسمان‌ها و زمین) و آیات تشریع (بواطن قرآن) آگاه‌اند. نمونه آن: نشان دادن حقیقت آسمان‌ها و زمین به حضرت ابراهیم(ع) و برهان پروردگار به حضرت یوسف(ع) و آیات الهی در سفر معراج به رسول اکرم(ص) و مقام ماورائی و الهی علی (ع).

ابن عطیه (از محققان قرن ۶، اهل سنت): حضرت علی(ع) را صدرالمفسرین می‌نامد و ابن عباس پس از او قرار دارد.

سیوطی: آثار تفسیری ابوبکر از ده تجاوز نمی‌کند و خلفا غالباً از علی‌بن ابی‌طالب نقل کرده‌اند.

اعلمیّت علی‌بن ابی‌طالب (ع) نسبت به تفسیر و تأویل قرآن و سایر مسائل نزد علمای عام محرز و مسلّم است و آن حضرت را «کلام الله ناطق» لقب دادند.

مهم‌ترین منبع تفسیری ابن عباس: حضرت علی(ع)← شاگرد آن حضرت و از صحابه پیامبر(ص) بوده است.

القاب ابن عباس: ترجمان القرآن، فارس القرآن، **حَبرالامّة، بحرالامّة**، رئیس المفسّرین، شیخ المفسّرین.

پایه‌گذار مکتب تفسیری کوفه: ابن مسعود

نخستین کاتب وحی: ابی بن کعب (یهودی مسلمان شده)

سخن ابن عباس در مورد زید بن ثابت: به نزد علم باید رفت، چه علم نزد کسی نمی‌آید ← کنیه زید بن ثابت: ابو خارجه

جابربن عبدالله انصاری: از صحابه پیامبر (ص) که تا زمان امام باقر(ع) زنده ماند و سلام پیامبر اکرم (ص) را به آن حضرت رساند.

تست

۷- از کدام گروه از صحابیان زیر آرای بیش‌تری در تفسیر نقل شده است؟ (سراسری ۸۴)

۱) علی‌بن ابی‌الطالب، حفصة، ابن عباس و ابوسعید خدری

۲) علی‌بن ابی‌الطالب، معاذبن جبل، عثمان و ابی‌بن کعب

۳) عبدالله‌بن عمر، عبدالله‌بن عمرو، ابوبکر و علی (ع)

۴) علی‌بن ابی‌الطالب، ابی‌بن کعب، ابن عباس و ابن مسعود

گزینه «۴»

سیوطی می نویسد: « امّا علیٌّ فَرُوِیَ عنه الکثیر » و راجع به سایر خلفاء می نویسد: « فاکثرُ مَن رُوِیَ عنه منهم علی بن ابی طالب » - بعد از ایشان ابن عباس بیشترین روایات تفسیری را نقل کرده است که اکثر محققان او را شاگرد علی (ع) می دانند و از نظر کثرت احادیث تفسیری ابن مسعود بعد از ابن عباس است.

مشخصات تفسیر در عهد صحابه:

۱- تفسیر بخشی از قرآن که پیچیده بوده است.
۲- کم بودن اختلاف میان تفسیر صحابیان.
۳- تفسیر اجمالی و ساده قرآن.
۴- توضیح معانی لغوی قرآن و گاهی سبب نزول آیه.
۵- گاهی استنباط فقهی از قرآن شده است.
۶- عدم تدوین تفسیر صحابه.
۷- تفسیر بخشی از حدیث بود و شکل منظمی نداشت.
۸- به سند و درستی آن توجهی نمی‌شد، به دلیل اطمینانی که وجود داشت.
۹- در تفسیر صحابه تفسیری درباره آراء و عقاید مختلف اصول مذاهب نمی‌توان یافت مگر در موضوع خلافت پیامبر اکرم(ص).
۱۰- روش صحیح، تفسیر قرآن به قرآن، در تفسیر صحابه دیده می‌شود.

تست

کدام یک از ویژگی‌های تفسیر فقط در دوره صحابه است؟

۱) اختلاف میان تفاسیر که مولود تأویلات ناروا است.
۲) ورود اسرائیلیات در تفسیر و آراء تفسیری مذاهب مختلف
۳) در این دوره تفسیر بخشی از علم الحدیث بود.
۴) اقتصاء بر توضیح معنای لغوی و احیاناً یاد کردن سبب نزول آیه.

گزینه «۴»

منابع صحابه در تفسیر قرآن:

قرآن، سنّت، علی(ع)، رأی و اجتهاد و استنباط، اخبار اهل کتاب، اشعار و ادبیات جاهلیت عرب.

حدیث پیامبر(ص): انّ القرآن لم ینزَل لیکذبَ بعضُه بعضاً و لکن نزل یصدّق بعضُه بعضاً... قرآن نازل نشده برای اینکه برخی از آن برخی دیگر را تکذیب کند، ولی نازل شده که برخی از آن برخی دیگر را تصدیق کند← مؤیّد تفسیر قرآن به قرآن است.

سنت:
- از نظر شیعه ← قول و فعل و تقریر پیامبر(ص) و ائمه(ع)
- از نظر اهل سنت ← قول و فعل و تقریر پیامبر اکرم (ص)

نمونه‌ای از آیاتی که بیانگر مرجعیت مطلق پیامبر(ص) است: «ما آتاکم الرسول فخذوه و ما نهاکم عنه فانتهوا» ۷/ حشر
«أنزلنا الیک الذکر لتبیّن للنّاس ما نزّل الیهم و لعلّهم یتفکّرون» ۴۴/ نحل

آنچه که اهل زبان عرب می‌فهمیدند و آنچه که بستگی به دانستن لغت و آگاهی از اسلوب و ادبیات عرب داشته، نیازی به تفسیر پیامبر(ص) نداشته است. بیان آیات مجمل و مبهم و شرح و تفصیل کلیات احکام و ناسخ و منسوخ و امثال آن نیازمند تفسیر پیامبر (ص) است.

اجتهاد و استنباط صحابه با تمسک به ادوات «شناخت لغت و رموز آن، شناخت رسوم و آداب عرب و احوال یهود و نصاری در جزیرة العرب هنگام نزول قرآن، پرورش درک و فهم و...» با روش تفسیر قرآن به قرآن بوده است و با تفسیر پیامبر (ص) و علی (ع) منافات و مغایرتی نداشته است.

میزان استفاده از اخبار اهل کتاب در تفسیر قرآن: در قرآن از تاریخ گذشته تنها به ذکر بخش‌هایی پرداخته است که با هدف و مقصود کلام ارتباط دارد و کمتر به جزئیات می‌پردازد- تنها در مواردی مراجعه می‌شد که دست آنان از سخنان پیامبر (ص) کوتاه بوده است.

خطر استفاده از اخبار اهل کتاب در تفسیر قرآن: ورود مطالب جعلی و تحریف شده آنان در تفسیر قرآن ← لذا پیامبر (ص) فرمود: «لا تصدّقوا اهل الکتاب و لا تکذّبوهم و قولوا آمنّا بالله و ما انزل الینا.»

تاکید خلیفه دوم در استناد به شعر عرب در تفسیر قرآن: علیکم بدیوانکم لا تضلّوا← دیوان: شعر الجاهلیّة.

استناد ابن عباس به شعر عرب در پاسخ به سوالات نافع بن ازرق در تفسیر قرآن. مانند استناد او در آیه‌ی:

«عن الیمین و عن الشمال عزین» ← عزین : حلق الرفاق (گروه دوستان زیاد) با توجه به شعر عبید بن ابرص:

فجاؤوا یهرعون الیه حتّی / یکونوا حول منبره عزینا.

مبتکر اسلوب لغوی در تفسیر قرآن: ابن عباس (به دلیل تبحر او در استناد به لغات اشعار جاهلیت)

نقد نیشابوری از اسلوب لغوی در تفسیر قرآن: با این اسلوب در حقیقت ما شعر را اصل قرار داده‌ایم و قرآن را به عنوان فرعی بر آن بررسی کرده‌ایم.

تست

۱- با توجه به منابع صحابه در تفسیر قرآن کریم کدام گزینه ناظر بر موقعیت سنّت در تفسیر قرآن است؟

۱) تفسیر آیه «الذین امنوا و لم یلبسوا ایمانهم بظلم اولئک لهم الامن و هم مهتدون» ۸۲/ انعام با آیه «یا نبی لا تشرک بالله ان الشرک لظلم عظیم». ۱۳/ لقمان

۲) «و ما کان لمومن و لا مومنة اذا قضی الله و رسوله امرا ان یکون لهم الخیرة من امرهم و من یعص الله و رسوله فقد ضلّ ضلالاً مبیناً» ۳۶/ احزاب

۳) پیامبر اکرم فرمود: «لاتصدّقوا اهل الکتاب و لا تکذبوهم و قولولا آمنا بالله و ما انزل الینا».

۴) در تفسیر آیه «عن الیمین و عن الشمال عزین» ابن عباس گفت: «العزون حلق الرفاق».

گزینه «۲»

۲- این عبارت را با گزینه مناسب کامل کنید: «..... می‌نویسد: گروه بسیاری از پیشینیان قرآن را تفسیر کرده‌اند، امّا صدرا المفسرین که مورد تأیید همه است، ..... می‌باشد.»

۱) ابن عطیه، علی بن ابی طالب ۲) سیوطی، ابن عباس

۳) ابن عباس، علی بن ابی طالب ۴) ذهبی، ابن عباس

گزینه «۱»

۳- کدام شخصیت، از مفسران دوره تابعین و وابسته به مدرسه تفسیری مکّه بوده است؟ **(سراسری ۷۹)**

۱) رفیع بن مهران ۲) زید بن اسلم

۳) سعید بن جبیر ۴) علقمه بن قیس

گزینه «۳»

سعید بن جبیر / سایر گزینه ها: ۱) و ۲): از مفسران معروف مدینه در عصر تابعین – گزینه ۴): از مفسران معروف عراق در عصر تابعین

۴- روش کدام مفسر قرآن زیر بنای روش تفسیر معتزلی محسوب می‌گردد؟ **(سراسری ۸۰)**

۱) حسن بصری ۲) سعید بن جبیر

۳) مجاهد بن جبر ۴) واصل بن عطا

گزینه «۳»

خط مشی مجاهد بن جبر مکی بنیاد و زیر بنای روش تفسیر معتزلی قرار گرفته است.

۵- کدام شخصیت، از مفسّران دوره تابعین و وابسته به مدرسه تفسیری عراق بوده است؟ **(سراسری ۸۰)**

۱) ابوالعالیه ۲) ابن جریج

۳) زید بن ثابت ۴) علقمة بن قیس

گزینه «۴»

گزینه ها: ۱) تابعی مفسر مدرسه مدینه ۲) ناقل اسرائیلیات در دوره تابعین ۳) از مفسران صحابه ۴) تابعی مفسر مدرسه عراق

۶- کدامیک ناقل اسرائیلیات در عهد تابعین است؟ **(سراسری ۸۱)**

۱) ابن جریج ۲) ابن عبید ۳) حسن بصری ۴) زید بن اسلم

گزینه «۱»

ابن جریج – سه گزینه دیگر مفسران معروف از تابعین در مدرسه های تفسیری مدینه و عراق بوده اند.

۷- «عطاء بن ابی رباح» جزء کدام دسته از طبقات مفسران است؟ **(سراسری ۸۱)**

۱) عراق ۲) کوفه ۳) مکّه ۴) مدینه

گزینه «۴»

آیه ۹۳ بقره – علاقه به گوساله در دلهایشان جایگیر شد.

۸- اعراب کلمه «سامر» در آیهٔ «سامراً تهجرون» چیست؟ **(سراسری ۸۲)**

۱) تمییز ۲) حال ۳) صفت مفعول مطلق محذوف ۴) مفعول به مقدم

گزینه «۲»

آیه ۶۷ مومنون – « سامراً » اسم جمع و حال است.

۹- کدام‌یک از راویان زیر، ایرانی تبار بوده‌اند؟ **(سراسری ۸۳)**

۱) ابن جُریج ۲) عبدالله‌بن سلام ۳) محمدبن کعب قُرظی ۴) وهب‌بن منبّه

گزینه «۴»

(۱) رومی الاصل ، ۲) انصاری ، ۳) اهل مدینه (از فضلاء اهل مدینه) ۴) اهل هرات

۱۰- معالم‌التنزیل بغوی گزیدهٔ کدام تفسیر است؟ **(سراسری ۸۳)**

۱) انوارالتنزیل بیضاوی ۲) الدرالمنثور سیوطی ۳) الکشف و البیان ثعلبی ۴) جامع‌البیان طبری

گزینه «۳»

الکشف و البیان ثعلبی.

۱۱- از نظر ابن صلاح صحیح‌ترین طرق روایات تفسیری امام علی‌بن ابی طالب (ع) نزد اهل سنّت کدام است؟ **(سراسری ۸۳)**

۱) ابن ابی‌الحسین از ابی‌الطفیل از علی (ع) ۲) زهری از امام زین‌العابدین (ع) از پدرش از علی (ع)

۳) مجاهد از ابن عباس از علی (ع) ۴) هشام از محمدبن سیرین از عبیدةالسلمانی از علی (ع)

گزینه «۴»

با مراجعه به صفحات ۸۴ و ۸۳ کتاب تاریخ تفسیر جلالیان مبحث ویژگی های تفسیر در عصر تابعین نادرستی گزینه ۴ روشن می‌شود.

۱۲- از نظر ابن صلاح صحیح‌ترین طرق روایات تفسیری امام علی‌بن ابی طالب (ع) نزد اهل سنّت کدام است؟ **(سراسری ۸۴)**

۱) ابن ابی‌الحسین از ابی‌الطفیل از علی (ع) ۲) زهری از امام زین‌العابدین (ع) از پدرش از علی (ع)

۳) مجاهد از ابن عباس از علی (ع) ۴) هشام از محمدبن سیرین از عبیدةالسلمانی از علی (ع)

گزینه «۳»

از نظر ابن صلاح صحیح ترین طریق روایت تفسیری از حضرت علی (ع) نزد اهل سنت طریق مجاهد از ابن عباس از علـی (ع) است.

۱۳- کدام دسته از مفسران، مربوط به مفسران مکتب مکه هستند؟ **(سراسری ۸۵)**

۱) سعیدبن جبیر، طاوس یمانی، عکرمة، مجاهد ۲) مجاهد، ابوالعالیه، سعیدبن جبیر، عکرمة

۳) قتاده، حسن بصری، طاوس یمانی، ابوالعالیه ۴) علقمةبن قیس عطاء بن ابی رباح، ابن عباس، عامر شعبی

گزینه «۱»

مفسران مکه: سعید بن جبیر ، مجاهدبن جبر، عکرمه ، عطاء بن ابی رباح ، طاووس بن کیسان یمانی

مفسران مدینه: ابوالعالیه – مفسران بصره: حسن بصری ، قتاده – مفسران کوفه: علقمة بن قیس ، عامر شعبی

۱۴- مجاهدبن جبر به کدام مکتب تفسیری تعلق دارد؟ **(سراسری ۸۷)**

۱) بصره ۲) کوفه ۳) مکه ۴) مدینه

گزینه «۳»

مجاهد بن جبر از مکتب تفسیری مکه است.

۱۵- آیه شریفه « والسابقون السابقون اولئک المقربون» درباره چه کسانی تنزیل یا تاویل گردیده است؟ **(آزاد ۸۶)**

۱) حزقیل مومن آل فرعون، حبیب نجار، علی بن ابی طالب

۲) جعفر طیار، حبیب نجار ، علی بن ابی طالب

۳) عباس بن علی بن ابی طالب، مومن آل فرعون (حزقیل)، حبیب نجار

۴) هابیل، ابوطالب، جعفر طیار

گزینه «۱»

آیات ۱۱ و ۱۰ واقعه

ویژگی‌های تفسیر در عصر تابعین:

* احادیث تفسیری از کلّ احادیث مستقل و در ابواب خاصّ تدوین شد.
* تدوین کتب تفسیری بر حسب روایات تفسیری.
* پیدایش مکاتب تفسیری
* مکاتب تفسیری در عصر تابعین که بر حسب شهرهای اسلامی نامگذاری شد: مکه، مدینه، عراق (کوفه، بصره)

مفسران معروف مکه در عصر تابعین (از شاگردان ابن عباس): سعید بن جبیر، مجاهد بن جبر، عکرمه، عطاء بن ابی رباح، طاووس بن کیسان یمانی.

مفسران معروف مدینه در عصر تابعین (از شاگردان ابی بن کعب): ابوالعالیه رفیع بن مهران، ابواسامه زیدبن اسلم، محمد بن کعب قُرظی.

مفسران معروف عراق (کوفه و بصره) در عصر تابعین (ازشاگردان ابن مسعود): علقمة بن قیس کوفی، مسروق بن اجدع کوفی، اسودبن یزید نخعی، مُرّة بن همدانی کوفی، عامر شَعبی کوفی، حسن بصری، قتادة بن دعامه بصری.

سعیدبن جبیر: از مفسران شیعی، مورد تأیید فریقین، با حجاج بن یوسف مناظراتی داشت و به دست او شهید شد، از تفسیر به رأی به شدت پرهیز می‌کرد (مانند طاووس بن کیسان یمانی)

مجاهد بن جبر مکّی: کنیه: ابوالحجاج، دارای حریت و جسارت بیشتر در تفسیر نسبت به دیگران (روش تمثیلی و عقلی او در برخی آیات)، خط مشی او زیربنای تفسیر معتزلی (لذا اشعری‌ها مانند طبری او را متهم کردند که در تفسیر به اهل

کتاب مراجعه می‌کند.) تفسیر آیه «وجوه یومئذ ناضرة الی ربّها ناظرة» به: «تنظِر الثوابَ من ربّها لا یراه من خلقه شیء» مبنای مسئله عدم رویت خدا برای معتزله.

نمونه‌ای از تفسیر تمثیلی مجاهد بن جبر: «و لقد علمتم الذین اعتدوا منکم فی السبّت فقلنا لهم کونوا قردة خاسئین» کنایه از مسخ قلوب نه مسخ قیافه.

از نظر علامه حلّی و محدث قمی، عکرمه از مفسران خوارج بوده است نه امامیه.

«انّی استحیی من الله أن یُدانَ فی الأرض برأیی» ← سخن عطاء بن ابی رباح که نشان می‌دهد او از تفسیر به رأی خودداری می‌کرد.

عطاء بن ابی رباح سخت مورد احترام و توجه بنی‌امیه بوده است.

عبادله اربعه: عبدالله بن عباس، عبدالله بن مسعود، عبدالله بن عمر، عبدالله بن زبیر.

زید بن اسلم: از اصحاب امام سجاد (ع) – قرآن را به رأی خود تفسیر می‌کرد.

مالک بن انس: امام اهل المدینة، صاحب کتاب «الموطّأ»

اهل عراق در به کار بردن رأی مشهور از دیگران ممتاز بودند← این مطلب از کثرت مسائل خلاف در میان آن‌ها معلوم می‌گردد.

علقمة بن قیس: مورد وثاقت رجال حدیث شیعی و اهل سنت.

مسروق بن اجدع: مورد وثاقت اهل سنت است ولی در کتب رجال شیعی از کوفیانی است که با علی(ع) عداوت می‌ورزید، مانند شریح قاضی.

مرّة بن همدانی: معروف به مرّة الطیب و مرّة الخیر، مورد وثاقت اهل سنت که با علی(ع) عداوت داشت.

عامر شعبی کوفی: قاضی کوفه، مورد مذمت شیعه، تفسیر به رأی نمی‌کرد، تفسیر سَدّی را نمی‌پذیرفت.

حسن بصری: مورد مذمّت شیعه (چون قائل به قَدَر بود: من کذب بالقدر فقد کفر)، آغازگر سبک ترک دنیا به صورت افراطی، تفسیر اشاری و کلمات غریبه از فرهنگ اسلام نخستین بار از او به وسیله متصوفه نقل شده است.

قتادة بن دعامه: متبحّر در زبان تازی و عربی الاصل، از محبّان علی (ع)، «زندیقٌ و ربّ الکعبة» سخن قناده در مورد خالدبن عبدالله که علی(ع) را نکوهش کرد.

تست

۱- کدام یک از مفسران معروف دوره تابعین است؟

۱) نافع بن ازرق
۲) زیدبن اسلم
۳) عبدالله بن مسعود موسسس مکتب کوفی
۴) عبدالله بن عباس موسس مکتب مکّی

گزینه «۲»

۲- این گروه از مفسران شاگردان ابی بن کعب بودند و در تفسیر غالباً از او پیروی می‌کردند؟

۱) سعیدبن جبیر، طاووس بن کیسان یمانی، مرة همدانی
۲) علقمةبن قیس، مجاهدبن جبرمکی، عامر شعبی
۳) ابوالعالیه، محمدبن کعب قرظی، ابواسامة
۴) عکرمة، عطاء بن ابی رباح، مسروق بن اجدع

گزینه «۳»

۳- یکی از مفسران دوره تابعین که خط مشی او زیر بنای روش تفسیر معتزلی به شمار می‌آید، در تفسیر آیه «ولقد علمتم الذین اعتدوا منکم فی السبت فقلنا لهم کونوا قردة خاسئین» (۶۵/ بقره) می‌گفت: این آیه به عنوان کنایه و تمثیل می‌باشد و منظور از آن مسخ قلوب و دلهاست نه مسخ قیافه و شکل. این مفسر کیست و در تفسیر آیه ۶۵ بقره به کدام آیه استشهاد می‌کند؟

۱) ابوالحجاج که در تفسیر آیه ۶۵ بقره به آیه ۵ جمعه استشهاد می‌کند: «کمثل الحمار یحمل اسفارا»

۲) طبری که در تفسیر آیه ۶۵ بقره به «وجوه یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة» ۲۲ و ۲۳ قیامة استشهاد می‌کند.

۳) مجاهد که در تفسیر آیه ۶۵ بقره به آیه ۱ اسری «سبحان الذی اسری بعبده لیلاً...» استشهاد می‌کند.

۴) ابی بن کعب که در تفسیر آیه ۶۵ بقره به آیه آخر سوره حمد استشهاد می‌کند: «صراط الذین انعمت علیهم غیر المغضوب علیهم ولا الضالین»

گزینه «۱»

ویژگی‌های تفسیر قرآن در عصر تابعین:

* ورود اسرائیلیات به تفسیر
* غلبه تفسیر نقلی و اثری بر اجتهادی با تبعیت از مکاتب تفسیری مکه، مدینه، عراق
* جانبداری از مذهب‌های خاص و تجلی آن در تفاسیر مانند قتاده (قَدَر)، حسن بصری و واصل بن عطاء (اعتزالی)
* تشدید اختلافات مذهبی و سیاسی در دوره تابعین نسبت به دوره صحابه

اکثر مفسران مکتب کوفه تفسیر به رأی می‌کردند.

نخستین اختلاف میان مسلمانان بعد از وفات پیامبر (ص) : اختلاف در امامت و خلافت ← از نظر ابوالحسن اشعری

تست

۱- کدام‌یک از ویژگی‌های تفسیر در عهد تابعین به‌شمار نمی‌رود؟ **(سراسری ۸۲)**

۱) تفسیر اجمالی از آیات ۲) ظهور تفاسیر مذهبی ۳) گسترش رای در تفسیر ۴) ورود اسرائیلیات به تفسیر

گزینه «۳»

ویژگی های تفسیر قرآن در عصر تابعین: ورود اسرائیلیات ، تفسیر نقلی و رواج مکاتب تفسیری ، تفاسیری که در آن ها از مذهبی خاص حمایت می شد و رواج اختلافات تفسیری در پی آن.

۲- کدام‌یک از عبارات زیر نادرست است؟ **(سراسری ۸۳)**

۱) وضع و جعل حدیث از اسباب و علل ضعف پاره‌ای از تفاسیر مأثور به‌شمار می‌رود.

۲) در دوره صحابه، تفسیر بخشی از حدیث بود و شکل منظمی نداشت.

۳) در عهد تابعین، بسیار از اسرائیلیات در تفسیر قرآن کریم وارد شد.

۴) تفسیر در دوره تابعین رنگ روائی نداشته و صرفاً بر اساس عقل تفسیر می‌شد.

گزینه «۴»

با مراجعه به صفحات ۸۴ و ۸۳ کتاب تاریخ تفسیر جلالیان مبحث ویژگی های تفسیر در عصر تابعین نادرستی گزینه ۴ روشن می‌شود.

فصل دوم

تاریخ تفسیر قرآن کریم(۲)

*آغاز تدوین تفسیر = هم زمان با تدوین حدیث← اواخر عهد بنی امیه و اول عهد بنی عباس (۱۳۳ هـ . ق)

زیرا نخست روایات تفسیری از کلّ احادیث جدا و مستقل شد و نهایتاً مدّون شد.

نظرات در مورد اولین مدّون تفسیر قرآن: ابن عباس (سیوطی)، سعید بن جبیر، فرّاء نحوی (ابن ندیم)، عکرمه، عمرو بن عبید، ابن جریح. قول ارجح در مورد اولین مدون تفسیر با جرح و تعدیل شواهدو مدارک محققان: سعید بن جبیر از تابعین (به حدس و ظنّ قوی).

تست

معروفترین تفسیر امامیه در قرن پنجم چه نام دارد؟ **(سراسری ۷۷)**

۱) البرهان ۲)التبیان ۳) روح الجنان ۴) مجمع البیان

گزینه «۲»

التبیان شیخ طوسی

* منظور از تفسیر عقلی: تبیین و تفسیر آیات قرآن با تدبر و تعقل ← عقل: حجت باطنی

اهل الحدیث از اهل سنت و اخباریون از شیعه حجیت عقل را مردود دانستند، ولی قرآن آن را تایید کرده است. شاهد: آیات ۲۹/ص، ۱۱۸/ آل عمران، ۲۴/ محمّد، ۸۲ / نساء که در آن قرآن به تدبر و تعقل دعوت و تشویق کرده است و آیه ۲۲ / انبیاء نمونه‌ای از استدلال عقلی قرآن در اثبات وحدانیت خداست: «لو کان فیهمآ الهۀ الّا الله لفسدتا» ← اشاره به برهان نظم.

در ۱۲۵/ سوره نحل نیز خداوند به پیامبر(ص) فرمان می‌دهد که مردم را با برهان و موعظه و جدال احسن که همان روش تعقلی است، به راه خدا دعوت کند.

در سیره نبوی و علوی نیز این روش مشاهده می‌شود و قدمت تفسیر عقلی به این دو بزرگوار باز می‌گردد که معارف و حقایق دین را با بیان ظریف و عمیق فلسفی تبیین نموده‌اند.

با بروز تعصبات فرقه‌ای و تشدید بحث‌های کلامی و اعتقادی تفسیر عقلی به شکل خاصی رو به رشد نهاد. معبّد جهنی و غیلان دمشقی نخستین کسانی‌اند که در مقابل جبریون به مناظره و بحث پرداختند.

آغاز ترویج روش عقلی← قرن ۲ هـ . شدّت آن ← قرن ۴ هـ و ۶ هـ (تدوین تفسیر التبیان طوسی در قرن ۴ نمونه‌ای از آن) ضعف و کاهش روش عقلی ← بعد از قرن ۶ هـ . شدت مجدد آن← قرن ۸ هـ . به بعد

اوج آن ← قرن ۱۱ هـ . با ظهور مکتب فلسفی میرداماد و ملاصدرا اوج مجدد تفسیر عقلی← قرن ۱۴ هـ . (تفسیر سوره حمد امام خمینی (ره) و تفسیر موضوعی آیت الله جوادی آملی).

*رواج تفاسیر تخصصی قرآن← در دوره عباسی← مثال: البحر المحیط ابوحیّان (لغوی و بلاغی)، مفاتیح الغیب فخر رازی(فلسفی و کلامی)، تفسیر فقهی آیات الاحکام، قصص قرآن، تفسیر اخلاقی، تفسیر علمی (با استفاده از علوم تجربی)

* نمونه‌هایی از تفاسیر تخصصی تفسیر جوالیقی (نقلی و کلامی، قرن ۲)، تفسیر دینوری (نقلی و ادبی و حِکَمی ، قرن ۳)، تفسیر ابو علی فارسی (ادبی و کلامی، قرن ۴)، تفسیر ابوالفتح دیلمی (ادبی و نظری ، قرن ۵) تفسیر جامی (ادبی و صوفیانه ، قرن ۹).

سدرة المنتهی میرداماد و تفسیر ملا صدرا (حِکَمی ، قرن ۱۱)، المیزان علامه طباطبایی (ادبی و استنباطی و نقلی و فلسفی) و تفسیر سوره حمد امام خمینی(ره) (ادبی و عرفانی و حِکَمی) معاصر.

* تفسیر مأثور: تفسیر قرآن براساس احادیث و روایات منقول از پیامبر اکرم (ص) و:

* صحابه و تابعین (از نظر اهل سنت)

* ائمه (ع) (ازنظر شیعه)

* تفسیر ماثور با تدوین روایات تفسیری و تبیین آیات قرآن براساس آن‌ها به وجود آمد. از نظر شیعه روایات صحابه و تابعین هم ردیف قول معصوم نیست و تنها در صورت صحت شرایط قابل قبول است، برخلاف اهل سنت که آن‌ها را بدون هیچ شرطی موثق می‌دانند.

اسباب و علل ضعف پاره‌ای ازتفاسیر ماثور:

۱- رواج جعل و وضع حدیث به ویژه در زمان پیدایش فرقه‌های متعدد در دفاع از فرقه‌ای و ردّ دیگری به ویژه در میان خوارج.

۲- بهره‌های سیاسی که با جعل روایات به دست می‌آوردند به ویژه در میان قاسطین (گروهی که در صفین قرآن را بر سر نیزه کردند).

۳- حذف اسناد که بعد از تابعین رایج شد(به بهانه اختصار).

۴- پیدایش فرقه شعوبیه که در مقابل اعراب نژاد پرست اقدام به جعل حدیث کردند (برای تحقیر اعراب و اثبات برتری خود بر آن‌ها)

۵- تداخل انواع تفسیرها از ماثور و اجتهادی و تفسیر به رأی غیر جایز و نیز تفاسیر مکاتب مختلف و گاه متضاد مذهبی و فرقه‌ای.

۶- ورود اسرائیلیات به تفسیر در عهد تابعین از طریق یهودیانی که مسلمان شده بودند و از صحابه به شمار می‌آمدند.

فرقه شعوبیه:

معتقد به نفی فضیلت عرب بر سایر ملل بودند، به آیه «یا ایها الناس انّا خلقناکم من ذکر و أنثی و جعلناکم شعوباً و قبائل لتعارفوا انّ اکرمکم عندالله اتقیکم.» استناد می‌کردند، در قرن ۳ هـ . به اوج خود رسیدند، در ادامه نهضت فرهنگی خود از مرز دیانت خارج شدند و شروع به جعل حدیث کردند از جمله: لا تسبّوا فارساً فما سبّه احدٌ الّا انتقم منه عاجلاً أو آجلاً.

اسرائیلیات در حقیقت قصص و تاریخ گذشتگان بود که در قرآن به اجمال آمده است و یهودیان مسلمان شده یا منافقان از کتب تحریفی آن‌ها را در میان مسلمانان ترویج می‌دادند. لذا در قرن ۳هـ . محققان اسلامی ضوابطی را برای شناخت احادیث و مآخذ آن منظم کردند.

از جمله عوامل ورود اسرائیلیات در فرهنگ اسلامی: جهل و بی‌سوادی مردم تازی آن روز نسبت به جزئیات آفرینش و اسرار وجود و تمایل آنها به آگاهی از این مطالب با توجه به اجمال و اختصار گویی قرآن در این موضوع ← حدیث نبوی: لاتصدّقوا اهل‌الکتاب و لاتکذّبوهم.

اقسام اسرائیلیات:

* مورد تایید پیامبر اکرم (ص) مانند: نام هم‌نشین موسی(ع) که خضر(ع) بوده است.
* اخباری که عقلاً و شرعاً مردود است.
* مسکوتٌ عنه بنابر حدیث پیامبر اکرم(ص): لا تصدّقوا اهل الکتاب و لا تکذّبوهم و قولوا آمنّا بالله و ما انزل علینا

عاملان ورود اسرائیلیات به تفسیر:

عبدالله بن سلام انصاری [اعلم یهودیان، او ادعا می‌کرد آیه ۱۰ / احقاف« و شهد شاهد من بنی اسرائیل علی مثله فآمن و استکبرتم» در مورد او نازل شده است.]، کعب الاحبار[یهودی]، وهب بن منبّه [ایرانی الاصل]، ابن جریح [رومی الاصل و مسیحی و از علمای مکّه، طبری از او بسیار نقل کرده است].

تست

۱- کدام یک از تفاسیر تخصصی زیر نقلی و فلسفی است؟

۱) سدرة المنتهی میرداماد
۲) دینوری
۳) تفسیر سوره حمد امام خمینی (ره)
۴) المیزان علامه طباطبایی

گزینه «۴»

۲- یکی از یهودیان یمن که اسلام آورد و شیخ رشیدرضا در تفسیر المنار او را ناقل و راوی اخبار اسرائیلیات می‌داند و معاویه درباره او گفت: یکی از علما و دانشمندان است و مانند درخت بزرگی است که ما او را رها کردیم.

۱) کعب الاحبار
۲) حسن بصری
۳) ابوالحسن اشعری
۴) ابن جریح

گزینه «۱»

گولدزیهر و احمد امین: ابن عباس در تفسیر قرآن به اهل کتاب نیز رجوع می‌کرده است و یکی از مصادر تفسیری او اهل کتاب بوده‌اند.

پاسخ به این شبهه و رفع اتهام: با توجه به نهی شدید پیامبر(ص) از مراجعه به اهل کتاب (لوکان موسی حیّاً ما وسِعَه الّا اتّباعی) هرگز ابن عباس که از شاگردان برجسته امام علی(ع) است، به چنین کار مذموم و مورد نهی مبادرت نمی‌کرد. مصادر ابن عباس در تفسیر قرآن عبارت‌اند از: پیامبر گرامی اسلام (ص)، تفسیر حضرت علی (ع) ، اشعار کهن عربی، طرز گفتار بادیه نشینان.

پیامبر (ص) در حق ابن عباس فرمود: «اللّهم فقّهه فی الدّین و علّمه التاویل» و او را فارِس القرآن لقب داد.

بنیانگذار روش تفسیر لغوی: ابن عباس ← استناد به شعر عرب در فهم و توضیح لغات و واژگان قرآن.

نمونه‌ای از مراجعه ابن عباس به طرز گفتار بادیه نشینان و اَعرابی‌ها← در فهم معنای «فاطر السموات و الارض»: فطر (ابتدای آفرینش)

تست

چه کسی «مسائل نافع‌بن ازرق» در معانی لغات قرآن کریم را پاسخ گفته است؟ **(سراسری ۸۴)**

۱) عبدالله‌بن مسعود ۲) عبدالله‌بن عمر ۳) عبدالله‌بن عباس ۴) عبدالله‌بن زبیر

گزینه «۳»

ابن عباس به سوالات نافع بن ازرق در مورد مفردات قرآن با استشهاد به اشعار کهن عربی پاسخ گفته است.

مشهورترین کتب تفسیر ماثور اهل سنت:

۱- **تفسیر طبری یا جامع البیان فی تفسیر القرآن (طبری)**: قرن۳- نقلی و عقلی (نقل آراء و سپس ترجیح برخی بر دیگری).

۲- **تفسیر بحرالعلوم (سمرقندی)** : قرن۴- سمرقند معروف به امام الهدی – نقلی و عقلی (جمع بین التفسیر بالروایة و تفسیر بالدرایة) و غلبه تفسیر نقلی بر عقلی.

۳- **تفسیر الکشف و البیان (ثعلبی)**: قرن ۵- ذهبی در بخشی از «التفسیر و المفسرون» درباره شخصیت علمی و عظمت دینی و مقام تفسیری او سخن می‌راند و در بخش دیگری به دلیل آن که او احادیث شیعه را درباره علی (ع) و اهل بیت (ع) و شأن نزول آیات مربوط به آن حضرت را نقل نموده است، او را شدیداً تحقیر و تکذیب می‌کند و این که او احادیث جعلی را در مورد آن امام و اهل بیت ذکر کرده است.

۴- **معالم التنزیل (بغوی)**: قرن ۶- فرّاء بغوی ملّقب به محیی السنّة و رکن الدّین

۵- **المحرّر الوجیز فی تفسیر الکتاب العزیز (ابن عطیه)**: قرن ۶- از طبری و سایر تفاسیر ماثور نقل کرده و به شعر عربی استشهاد کرده است.

۶- **تفسیر القرآن العظیم (ابن کثیر)**: قرن ۸- نقل روایات مستند به صحابه– مقدمه ابن تیمیه را در آغاز تفسیر خود آورده است- مناقشات فقهی را ذکر کرده است.

۷- **تفسیر الجواهر الحسان (ثعالبی)**: قرن ۹- نقل روایات و روایات اسرائیلی بدون سند– به اشعار عربی نیز استشهاد کرده است.

۸- الدّر المنثور فی تفسیر المأثور (سیوطی): نقل روایات با حذف اسناد– خلاصه تفسیر «ترجمان القرآن» سیوطی.

مشهورترین کتب تفسیر ماثور شیعه امامیه:

۱- **تفسیر قمی (علی بن ابراهیم)**: اواخر قرن ۳ و اوایل قرن ۴- از مشایخ روایت کلینی.

۲- تفسیر نورالثقلین (حویزی): قرن ۱۱.

۴ و ۳- **تفسیر البرهان (بحرانی)**: قرن ۱۲ – تفسیر ماثور دیگری دارد به نام تفسیر الهادی و مصباح النادی (به همراه ذکر سند و مقدّمه).

۵- **تفسیر صافی (فیض کاشانی)**: قرن ۱۱.

۶- **تفسیر** الائمّة لهدایة الامّة **(نصیری طوسی)**: قرن ۱۱- کتابی به نام کشف الآیات دارد – از نوادگان شیخ طوسی است که از وی بسیار در تفسیر خود نقل می‌کند – از منابع این تفسیر: تفسیر امام حسن عسکری(ع) و تفسیر علی بن ابراهیم قمی.

۷- **التفسیر بالمأثور (ملاّ قائنی)**: قرن ۱۴- مانند تفسیر البرهان بحرانی.

۸- **تفسیر عیّاشی (ابونصر عیّاشی)**: عیاشی استاد کشّی (صاحب رجال کشّی)- معاصر شیخ کلینی.

تست

۱- کدام گزینه تفاسیر مأثور مشهور شیعه است؟

۱) الدّر المنثور، تفسیر الائمهٔ لهدایهٔ الامهٔ، البرهان
۲) تفسیر القرآن جشمی، تفسیر عیاشی، تفسیر قمی
۳) التفسیر بالماثور قائنی، نور الثقلین، الهادی و مصباح النادی
۴) تفسیر الصافی، الکشف و البیان، الکشاف

گزینه «۳»

۲- در کدام تفسیر جمع بین التفسیر بالروایهٔ و تفسیر بالدرایهٔ شده، اما جانب تفسیر روائی و نقلی بر تفسیر عقلی غالب است؟

۱) بحرالعلوم سمرقندی
۲) المحرر الوجیزابن عطیه
۳) الدر المنثور سیوطی
۴) تفسیر جوالیقی

گزینه «۱»

۳- در مورد کدام یک از مفسّران اهل سنت، محمد حسین ذهبی دچار تناقض گویی شده است؟

۱) عبدالرحمن ثعالبی
۲) ابواسحاق ثعلبی ✓
۳) طاووس بن کیسان یمانی
۴) مسروق بن اجدع

گزینه «۲»

۴- تفسیر «الجواهر الحسان فی تفسیر القرآن» از چه کسی است؟ **(سراسری ۷۷)**

۱) ابن عطیّه
۲) ابن کثیر
۳) ثعالبی
۴) ثعلبی

گزینه «۳»

از تفاسیر مشهور اهل سنت از ثعالبی – سایر گزینه ها: ۱) المحرر الوجیز ۲) القرآن العظیم ۴) الکشف و البیان از تفاسیر ماثور اهل سنت‌اند.

۵- کدام دسته از کتب، مربوط به تفاسیر مأثور شیعه است؟ **(سراسری ۷۷)**

۱) الدّر المنثور ـ البرهان ـ تفسیر صافی ـ الکشف و البیان
۲) تفسیر قمی ـ عیّاشی ـ البرهان ـ نور الثقلین
۳) تفسیر القرآن العظیم ـ مجمع البیان ـ نور الثقلین ـ تفسیر صافی
۴) مجمع البیان ـ تفسیر قمی تفسیر صافی ـ معالم التنزیل

گزینه «۲»

الدر المنثور (سیوطی) ، الکشف و البیان (ثعلبی) در گزینه ۱ ، تفسیر القرآن العظیم (ابن کثیر) در گزینه ۳ ، معالم التنزیل (بغوی) در گزینه ۴ از تفاسیر ماثور اهل سنت اند.

۶- تفسیر ابن کثیر چه نوع تفسیری است؟ **(سراسری ۷۷)**

۱) کلامی
۲) علمی
۳) روایی
۴) بلاغی

گزینه «۳»

تفسیر القرآن العظیم ابن کثیر مأثور (روایی) است.

۷- کدام مورد به ترتیب از تفسیرهای مأثور شیعه امامیّه و اهل سنت است؟ **(سراسری ۷۸)**

۱) البرهان – معالم التنزیل ۲) الصافی - نورالثقلین

۳) تفسیر بحر العلوم – الهادی و مصباح النادی ۴) تفسیر الصافی – الهادی و مصباح النادی

گزینه «۱»

گزینه های ۲و ۴ از تفاسیر ماثور شیعه اند. در گزینه ۳ نیز بحر العلوم ماثور اهل سنت و الهادی و مصباح النادی از تفاسیر مـاثور شیعه است.

۸- کدام دسته از تفاسیر جزء تفاسیر اثری است؟ **(سراسری ۸۱)**

۱) صافی، کشّاف، درّالمنثور، مجمع البیان ۲) صافی، درّالمنثور، جامع البیان، نورالثقلین

۳) درّالمنثور، نورالثقلین، التبیان، المیزان ۴) البرهان، مفاتیح الغیب، کشف الاسرار، درّالمنثور

گزینه «۲»

صافی (شیعه) ، الدر المنثور (اهل سنت) ، جامع البیان (اهل سنت) ، نور الثقلین (شیعه) از تفاسیر ماثورند.

۹- تفسیر « بحر العلوم» چگونه تفسیری است؟ **(سراسری ۸۱)**

۱) اثری ۲) ادبی ۳) علمی ۴) فقهی

گزینه «۱»

بحر العلوم از تفاسیر ماثور اهل سنت است.

۱۰- کدام گزینه به ترتیب تفاسیر کلامی، ادبی و مأثور را نشان می‌دهد؟ **(سراسری۸۲)**

۱) جامع البیان ـ المیزان ـ الدرّ المنثور ۲) الکشّاف ـ الصّافی ـ الکشف و البیان

۳) الکشّاف ـ روح البیان ـ مجمع البیان ۴) مفاتیح الغیب ـ البحر المحیط ـ جامع البیان

گزینه «۴»

کلامی: مفاتیح الغیب ، ادبی: البحر المحیط ، کشاف ، اثری: سایر تفاسیر در گزینه ها ماثورند. المیزان نیز ادبی ، اثری و استنباطی است.

۱۱- کدام‌یک از تفاسیر زیر روایی نیست؟ **(سراسری ۸۴)**

۱) البحرالمحیط ۲) الدرالمنثور ۳) جامع‌البیان ۴) نورالثقلین

گزینه «۱»

البحر المحیط روایی نیست.

۱۲- کدام‌یک از مفسران یاد شده بر دیگران تقدّم زمانی دارد؟ **(سراسری ۸۶)**

۱) طوسی ۲) طبری ۳) ثعلبی ۴) بغوی

گزینه «۲»

(طبری (قرن ۴) – سایر گزینه ها: طوسی (قرن ۱۱) و ثعلبی (قرن ۵) و بغوی (قرن ۶).

تفسیر به رأی: تفسیر قرآن کریم به اجتهاد

رأی: اجتهاد، اعتقاد، قیاس – اصحاب رأی: اصحاب قیاس – باب الرأی و المقاییس در کافی کلینی: در مورد تفسیر به رأی است.

تفسیر به رأی دو قسم است:

* تفسیر به رأی صحیح: تفسیر قرآن به کمک ادواتی که مفسّر به آن‌ها نیاز دارد مانند لغت، اسباب نزول، محکم و متشابه و ...

* تفسیر به رأی ممنوع: انسان، قرآن را براساس آراء و نظرات و پیش فرض‌ها و پیش داوری‌های خود تفسیر کند.

هشدار پیامبر (ص) در مورد تفسیر به رأی: «آنچه بیش از هر چیز نسبت به آن بر امت خویش پس از خود بیمناکم، کسانی‌اند که قرآن را به رأی خود تفسیر می‌کنند». در تفسیر به رأی ممنوع، مفسر بدون هیچ دلیل و قرینه‌ای ظواهر آیات را براساس نظر و عقیده شخصی و منطبق بر اغراض شیطانی خود تفسیر می‌کند و در حقیقت فکر و اندیشه شیطانی خود را بر آیات قرآن تحمیل کرده است.

آیاتی که به تدبر و تعقل دعوت و تشویق می‌کند، در حقیقت تفسیر به رأی آیات را براساس شرایط معقول و مشروع جایز می‌شمارد، مانند:

۲۹/ص – ۸۲ / نساء -۲۴ / محمد- ۳/ فصّلت و آیاتی که از نسبت چیزی به خدا از روی جهل و بدون علم نهی می‌کند در مذمت و ممنوعیت تفسیر به رأی است، مانند: ۳۳/ اعراف – ۱۶۹/ بقره – ۳۶/ اسراء.

تست

۱- کدام آیه ناظر بر تفسیر به رأی جایز قرآن کریم است؟

۱) «افلا یتدبرون القرآن و لو کان من عند غیرالله لوجدوا فیه اختلافا کثیرا» ۸۲ نساء ✓

۲) «انما یأمرکم بالسوء و الفحشاء و ان تقولوا علی الله مالا تعلمون» ۱۶۹ بقره

۳) «و لا تقف ما لیس لک به علم ان السمع و البصر و الفؤاد کل اولئک عنه مسئولاً» ۳۶ اسراء

۴) «فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون»

گزینه «۱»

۲- کدام دسته از تفاسیر زیر جزء تفاسیر معتزله به شمار می‌رود؟ **(سراسری ۸۰)**

۱) الجواهر الحسان، الدرالمنثور، معالم التنزیل، بحر العلوم

۲) تنزیه القرآن عن المطاعن، الکشاف، تفسیر القرآن حاکم جشمی

۳) مفاتیح الغیب، مدارک التنزیل و حقائق التأویل، انوار التنزیل

۴) مجمع البیان، امالی سید مرتضی، الصافی

گزینه «۱»

سایر گزینه ها: ۱) تفاسیر ماثور اهل سنت ، ۳) تفاسیر عقلی – اجتهادی اهل سنت ۴)تفاسیر شیعه

۱۳- چه کسی از مفسران دوره تابعین بوده که به فرمان امام باقر (ع) در مسجد مدینه کرسی درس برپا کرد؟ **(آزاد ۸۷)**

۱) ابان‌بن تغلب ۲) ابان‌بن احمر ۳) سعیدبن جبیر ۴) طاوس یمانی

گزینه «۱»

ابان بن تغلب